

SNAGA RIJEČI: UMIJEĆE KOMUNIKACIJE U MEKTEPSKOJ POUCI

Fahira FEJZIĆ ČENGIC

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet političkih nauka

fahira.fejzic.cengic@gmail.com

SAŽETAK: Početkom septembra 2025. godine u Sarajevu je održano stručno savjetovanje o mektebu i mektepskoj pouci. Bila je to prilika da se stručne osobe obrate imamima, glavnim imamima, muftijama i predstavnicima Rijasetu i Uprave za vjerske poslove, koja se bavi mektebom te da svojim znanjem, vještinama, poukama i preporukama naglase veliku ulogu mekteba u odrastanju i zrenju svakog djeteta u posebnu ličnost. Osim o temeljnim vrijednostima ahlaka i ibadeta koji se stječu kroz mekteb, ulozi učitelja, imama, mualime koji odgajaju duhovno jake i svjesne članove zajednice, pažnja je ove godine posvećena i uključivanju djece s posebnim potrebama u mektepsku nastavu, ali i kako što bolje snagom jake riječi i komunikacije učiniti mektepsko doba jednim od najvažnijih u odrastanju.

Ključne riječi: mekteb, komunikacija, snaga riječi, djelotvornost ličnosti

Uvod

Sem kur'anskih i poslaničkih preporuka i sjetovanja kako s djecom komunicirati i kako ih lakše i ljepše poučavati, ovdje izdajamo jezgrovite preporuke različitih mislilaca i praktičara (poput Stewarta Tubbsa, Mahatme Gandhija, Manfreda Spitzera...) koje su potrebne da se uključe u dobar obrazovni i odgojni proces. Ako ih se pak isključi ili zanemari u toku suoblikovanja mlade ličnosti, u budućnosti bi društvo građeno na raznim nedostacima bilo izopačeno i na neki način bolesno. Najvažnije je mladim ljudima i djeci pojasniti da *bogatstvo bez rada* je to što donosi sveopću nesreću, mada se na prvi pogled ne čini tako. Potom, važno im je naglasiti da *nije dobro imati zadovoljstvo bez savjesti*, odnosno da danas prisutne domene igre i zabave

nužno moraju imati savjest pri sebi, etiku koja sve propituje, pa i besmislenlu zabavu. *Imati znanje a biti bez karaktera* je jedno od najtežih obilježja već sada moderne civilizacije, pa je onda u domeni znanje sve manje autokonzistentnih ličnosti, tj. onih ličnosti kojima se riječi i djela poklapaju. Nikada ne govore ono što sami ne čine i ne čine ono za šta se sami ne zalažu. Gandhi primjećuje da je uništavajuće po zajednicu *ako postoji religija bez žrtvovanja*, dakle religija kao spoljašnja ljuštura, poza i alatka za pokazivanje pred drugima, dok stvarna vjera je uvijek susret Rabba i roba u tišini s mnogo samopotvrđivanja i zavjeta koji se nužno realiziraju kao najteža unutarja zadata riječ. Potom je na vrhu kritike i *politika bez principa*, što je tako lahko vidljivo svuda oko nas. Moderna je,

naime, politika potpuno makijavelizirana i mijenja se iz trena u tren bez ikakvih dubljih trajnijih principa. *Nauka bez ljudskosti* je najbliža određenju *znanja bez karaktera* te napokon *posao bez etike*. Svakodnevni poslovi nužno moraju imati etiku, biti prožeti istinskim moralom u svakom svom djeliću.

Naravno da su preporuke koje nam uzvišeni Kur'an preporučuje odavno propitana i utabana staza vještog djelovanja i rasta mladih ličnosti i pored velikih učitelja. Svi su Božiji poslanici najprije bili učitelji u svojoj mikrozaednici pa onda sve ostalo što je njihova misija značila. I posljednji Božiji poslanik Muhammed, a.s., svojim postupcima je svakodnevno svjedočio i potvrđivao moralne, pedagoške, didaktičke, komunikacijske vještine. Smirenost, uključenost, visoki

stepen pažnje, posvećenost, racionalno i emocionalno ponašanje, paralelno jedno s drugim, u svakome danu i na svakome mjestu od kućnog praga do trga, od džamije do pijace.

Mekteb, tradicija, komunikacija, kultura

Tradicija je prenos religijskih vrijednosti u tradiciju, potom u kulturu¹ jednog naroda, jedne skupine ljudi ili cijeloga svijeta, primjerice umme. *Moderna* je koncept društvenih vrijednosti koje nastaju otprilike s Francuskom buržoaskom revolucijom 1789. koja je *de facto* dokidala religiju, vjeru, Boga, tradiciju i uputila se ka svjetovnosti, laicizmu, sekularizmu i protestantizmu. Za našu temu ovi termini i sadržaji imaju najmanje kazano negativno ozračje. Pogotovo ako se ne razumiju i dublje ne uči o tome, već automatski preuzimaju iz općeg okruženja kao samo po sebi dato i zadato.

Sve u svijetu komunicira, saobraća, obraća se okolini, traži i daje. To je, može se reći, Božanski zakon, i neupitan je. Može se reći da se kultura, tradicija, potom i vjera i komunikacija prožimaju u svakoj komponenti svoga bivstvovanja, kako navodi kulturolog Rade Božović (Božović, 2006:50). Razgovor je potreban među svim narodima i kulturama, svim tradicijama i vjerama, kako bi se dobili najbolji odgovori za svaki ljudski nespokoj. Visoke kulture međusobno razgovaraju i tako rastu, te obogaćuju

gradeći veličanstvenu građevinu s novim nadahnućima i smisaonim dubinama. Naše je doba doba zamiranja kulture razgovora i knjige, a jačanja kulture slike i tehnike. Ili pak zamiranja *civilizacije knjige* neposredne komunikacije naspram *civilizacije slike* i posredne komunikacije.

Više je slojeva komuniciranja: sa samim sobom, s grupom, s masom – *intrakomunikacija, interkomunikacija i masovna medijska komunikacija*. Svaka od njih ima svoje forme i zakonitosti. Što sam sa sobom dijeliš, što je tvoja unutarnja tajna, što niko sem Rabba ne zna, to je najčišći i najvažniji dio muškarca, žene, insana. I to se milenijumima dosad čuvalo za sebe. Zato su postojala brojna rasadišta mira, tišine, osame, šutnje i u konačnici zdravog duha svakog člana zajednice. Ta komunikacija čovjeka okuplja a ne rasipa, čuva a ne ugrožava, stišće a ne raspojasava, voli a ne rastresa. Duh i kreativnost traže utočište u pravoj slobodi i tajnovitoj istini koje su najljepše kad su skrivene u koricama knjige, naprimjer. Odbrana čitanja knjige je danas čin umnosti kao odbrana ljudske slobode. Iznošenje sebe na ili u javni prostor počelo je od 90-ih godina 20. stoljeća, dakle nedavno. Vrhunac tog povanjštinjenja unutrašnjosti i tajne ljudskih bića kulminira u naše doba kroz fenomen *društvenih mreža*. Samo ime je kontroverzno jer nisu društvene u smislu da se ostvaruje direktna komunikacija s društvom u društvu

s prisutnošću, već obrnuto – na društvenim ili socijalnim mrežama osobe su same, osamljene ili čak usamljene i ispisuju ili uslikavaju svoje stanje bez stvarnog napredovanja, relaksiranja, rasta. A relaks bi bio posljedica svake lijepe direktne komunikacije.

Interkomunikacija je ona vezana za grupu, poput mekteba, gdje nas vezuju neke ideje, teme, sadržaji. I tu je potrebno govoriti, pokazati se, propitivati, uspoređivati, vrednovati, naučiti nešto dobro i novo. Dobar dio te komunikacije je kontakt uživo, jer je poznato da *prenos dobrih energija s čovjeka na čovjeka* ima značajan utjecaj. Na svu sreću, naši su mekebi još uvijek uživo, na poznatom prostoru s poznatim, i dragim vjeroučiteljem, prijateljima, dragim knjigama i listovima.

Konačno, danas najpoznatija vrsta komunikacije u ogromnom svijetu je masovna komunikacija koja je potpomognuta tehničkim pomagalicama, čitavo polje tzv. *tehnosphere* je u pitanju, a ostvaruje se posredovanim putem, dakle nimalo i nikada uživo ili direktno. Ta komunikacija je brza, efektana, uživo ili odgođeno, putem nekog medija, audio, video, audiovideo, linkom, bežično, na dodir, touch digitalnom tehnologijom. No, ona najmanje pomaže u procesu prenosa *vrijednosti* s čovjeka na čovjeka, od učitelja do učenika. Ona pasivizira, umrtvljuje dušu kao središte ljudskog bića, omađijava u pravom smislu riječi, čini njene učesnike ovisnim o tim kanalima komuniciranja.

¹ Lesly White je smatrao da je kod kulture važnije izučavanje kao suprasocijalnog i superindividualnog sistema te je smatrao da je pravi predmet ove nauke o čovječanstvu kultura, a ne čovjek, što ga je dovelo do kulturnog determinizma. Tamo se gubio čovjek, individua i njegove osobenosti kao gradivne komponente. Bronislav Malinovski je nešto univerzalnije govorio o kulturi i vrijednostima vezujući ih za biološku osnovu čovjeka, što je također nedostatno za razumijevanje suodnosa čovjeka i društva, individue i kulture, osobe i vrijednosti. Naprosto jer biološke potrebe ne omogućavaju viši stepen svijesti. Sigmound Freud smatra da kultura treba učiniti sve da ukroti agresivne nagone u čovjeku,

no ako prigušuje agresivnost i seksualnost, onda ograničava i čovjekovu sreću. Zigmund Baumman označava kulturu u distributivnom smislu smatrajući da nije kultura sve što je čovjekov proizvod već je omeđena i diferentna. I tu diferenciranost pronalazi na onim elementima koje čovjek ne može da pounutrašnji, interiorizira. I u kulturi i vrijednostima vidi i naše ljudske doživljaje i informacije i energije gdje ustvari svaka ljudska zajednica pa i svaka generacija skuplja birani kompleks iskustva. To je za nas bitno jer omogućava buđenje usnule tradicije tamo gdje je ona bila zaboravljena, a tako je s većinom muslimanskih naroda. Raymond Williams kaže da je kultura nekad značila samo duhovne

vrijednosti dok danas označava cijeli čovjekov svijet i čitav život. Herbert Marcuse insistira na razlici kultura i civilizacija, pri čemu je kultura viša dimenzija čovjekove autonomije, a civilizacija je samo "carstvo nužnosti". Tako bi za našu temu moderna bošnjačka kultura bila pravila, znanja, vještine, ljepota stilova, gradnje, edeba, profinjnih stavova, dok bi civilizacija bilo posjedovanje tehničkih elemenata, poput smartphona i njihovo bezgranično često besadržajno korištenje... Edgar Moren se zalaže za "treću kulturu" koja nije ni samo elitna i nije samo masovna. Clifford Gertz će kazati da bez čovjeka nema kulture ali i da bez kulture nema čovjeka... Pogledati šire u Božović, 2006.

Mekteb umjesto surfajuće dokolice

Dokolice su na pijadestal postavili antički narodi, i mislioci, Grčka i Rim prije svih, naročito je tretirana u spisima Aristotela, Platona, Epikura i Seneka. Seneka tako konstatira da ljudi traže dokolicu stoga što im je posao dosadio, svojstvena je i starima i mladima jer se u njoj pronalazi spas inače propalog života. Za njega samo filozofi koji trajno umuju i misle lišeni su ovog stanja. Oni, prema Seneki, pravilno žive. Prema helenskim uvidima, klasa dokoličara su ljudi koji neproduktivno troše svoje vrijeme, koji se bave aktivnostima i znanjima lišenim praktične primjene, i geslo im je “što god postoji dobro je” (Veblen u Božović, 2006:62–63). Ima autora koji smatraju da pretvaranje slobodnog vremena u dokolicu postaje društveno opasno, jer društvo i osobe koje ne znaju raspolagati svojim slobodnim vremenom postaju dokoličari, a to su u neku ruku pesimisti, potrošački maniristi, konzumeristi, tako se dokolica čini fatalnom za ograničene i srednje tipove ličnosti. Ovi društveni tokovi vode ka osiromašenju ličnosti i često ka njenoj dezintegraciji. Vremenom takve osobe izgube vlastiti stav, um i dušu² (Božović, 2006:65).

Zanimljivo je da se Allah, dž.š., pojavio i objavio *ljudskom rodu i džinima Svojim riječima*. Ne tehnikom, a mogao je, ne analognim signalom, a mogao je, ne digitalnim signalom, a mogao je. U ovome je golemu mudrost za pronicljivo promatranje naše svakodnevne stvarnosti. Dakle, sve stvari su Božije riječi, a same po sebi

stvari su tišina. Sve stvari su modaliteti tog Univerzalnog Bitka, a po sebi same su nepostojeće.

Ljude je Bog poučio govoru. Kur'an kaže: *Pouči on Adema imeni-ma svih stvari* (Kur'an, 2:31). Bog je hvaljen i podsjećan pomoću imena. Ta su imena sveta, puna, sveobuhvatna, neizreciva. Samo na stepenu evlijuhaha – *redžulun kamila* – savršenog potpunog čovjeka je tako dok većina trajno ostaje na stepenu *animalnog čovjeka*. Allah izričito navodi da je taj put emancipacije preko robovanja, služenja Velikom Rabbu: *Stvorio sam ljude i džine samo da me obožavaju/služe* (Kur'an, 51:56). To će reći da smo stvoreni da Allaha prepoznamo i spoznamo. I to upravo pomoću imena, riječi i logosa. Od nas se traži upotreba lijepih riječi, lijepih imena, *esmaul-husna*. Kad ta lijepa imena mnogo izgovaramo, pazimo i po njima živimo, ona ulaze u nas, u našu auru, naše srce, u njemu se smjeste, kruže neprestano kako srce kuca i centriraju naše tijelo, naše biće i tad započinje stvaranje naše svjetlosti, tačno na tom mjestu gdje nam je Stvoritelj nekoć udahnuo Svoga ruha, Svoga daha pa mi disanjem, tj. upotrebom tog ruha opstojimo. Počev od Adema, a.s., kao prvog čovjeka i pejgambera pa do svakoga od nas.

Ono što je vjerničkoj populaciji važno razumjeti je spoznaja Božanske svemoći i svekudreta u svakom dobu pa i ovome: i onda kad moderni znanstvenici pokušavaju *proizvesti bozon*, Božiju česticu u Cernu, u Švicarskoj gdje i naša mlada pamet odlazi i eksperimentira, treba znati da je riječ o pokušaju *Homo sapiensa* da sačini kopiju Božanskog reda

stvari. Važnu zamku mnogi ne vide, jer ne razumiju Božanski svekudret i aroganciju moderne nauke, znanosti. Dr. Simeon to ovako tumači:

“Priroda ne emitira na određenoj frekvenciji, već se razlijeva u boji i vremenu. Zato je neponovljiva. Tehnologija se ponaša drugačije. Može sabiti elektromagnetsku energiju te tamo tražiti te specifične znakove i obrasce koji se ponavljaju, a kojima priroda teži. Tražimo strukturu. To znači da tehnika i tehnologija u ljudskoj izvedbi uzimaju, ili su kadri uzeti, samo jedan od aspekata mnogostrukosti prirode koja se neprestano mijenja, a istovremeno zadržava svoja primarna gradivna svojstva. Tehnika to ne može nikada postići, jer naprosto zaigra samo na jednu dimenziju u datom istraživačkom vremenu. Tačno onoliko koliko je Stvoritelj svih svjetova snažniji i nedostižniji bilo čemu u prirodi, a posebice čovjeku, toliko je čovjekova modulacija i kopiranje Božanskog svijeta skučena, ograničena, naivna i konačno antibožanska” (Fejzić Čengić, 2018:29).

U mnogo literature vrlo dostupne danas naći ćete slične analize koje je korisno pročitati. I brojni moji eseji i knjige o ovome duboko i naširoko govore. Sve s ciljem da se postigne harmonija života, pravilan raspored svog slobodnog vremena i napokon kritička valorizacija nečega u šta smo se bez mnogo promišljanja “masovno uvalili”, bez imalo pokušaja da vrednujemo šta to radimo, kako i koliko vremena svemu tome posvećujemo dok dan i noć bezbrižno surfamo, tragamo, dijelimo, lajkamo, ažuriramo, slikamo

² Manfred Spinger u spominjanoj knjizi *Digitalna demencija* navodi nekoliko važnih istraživanja o povezanosti mentalnih bolesti i malformacija s digitalnim uređajima i pretjerivanjem s internetom. Kaže: “Sprega između pretjeranog korištenja interneta i depresivne psihopatologije potvrđena je rezultatima različitih studija. Tako su britanski znanstvenici ispitali navike korištenja interneta mladih (1.319) i odraslih osoba i uz pomoć

standardiziranih skala uočili simptome depresije. U cijeloj skupini pokazala se jasna sprega između korištenja interneta i tendencija prema ovisnosti o njemu, s jedne te postojanja simptoma depresije s druge strane” (str. 251), autor navodi da su nesnica, depresija, ovisnost, dijabetes put ka demenciji u kasnijoj dobi i svi su povezani s pretjerivanjem s internetom i digitalnim medijima, što je jako svojstveno djeci i mladima (str. 258–259). Predlaže

revolucionarnu ideju da bi kao za druge ovisnosti trebalo uvesti i “vozačku dozvolu za internet”, zaključivši ovo što je jako upotrebljivo za mekteb današnjice: “Ako vam je zaista stalo do džoginga za mozak, da u starosti budete mentalno u formi, onda isključite ekran TV-a ili kompjutera, pozovite unuka i pođite s njim u šetnju, sretno ćete doživjeti stotu” (str. 299), a mi ćemo dodati povedite unuka ili unuku u mekteb pa ga i preslušajte nakon završetka pouke.

se, objavljujemo svoju intimu javno, svoje uspjehe i postignuća preuveličavamo, kopiramo, ne mislimo, ne bojimo se Boga ni u čemu jer smatramo sitnicama sve što sebi dopuštamo, ne razumijevajući trenutak u kojem živimo i sve izazove koji nas tek čekaju u skoroj budućnosti.

Korisno bi bilo probuditi želju za živom neposrednom komunikacijom, više druženja bez mobitela, s razgovorima, korisnim temama, podsjećanjima svih vrsta, samjeravanjima s prošlošću ili budućnošću, okretanjem k sebi, svojoj nutрини, smanjenjem povanjštinjenja svake vrste, učenjem o trima sferama svoje egzistencije – javnoj, privatnoj i tajnoj. Njegovanje vlastite, lične tajne se nadaje kao ponajvažniji cilj u životu svake jedinice. Žene posebno. Kako bi bilo lijepo u heftičnim živim sohbetima među ženama oživjeti, svaka od nas, po bar jednu hikaju, mudrost, živu priču ili bajku, a koja dolazi iz naše biografije, porodice, kuće, iz našeg ili mog sjećanja. Ne bi se moglo naći korisnijeg pladnja mudrosti i korisnih savjeta od tako nečega, što u osvjet novije generacije *tehnicizacije svijeta* ostaje jedino gdje će ljudska iskrena duša obitavati.

Komunikacija koja je ujedno i pedagogija

“Koji cilj je najvažniji? To je spoznaja Svevišnjega! Povećanje ljubavi i popravka karaktera. Ako imate energije, probajte da prastate, da se žrtvujete, da se uzdržavate i slično. Zašto? Ako čovjek ne umije kontrolirati požudu, počinje mu se odlivati energija. Sjetite se priče o mačmalou. I djeci. Kušali su ih, stavljajući jedan kolač pred njih s napomenom ako pola sata ne uzmu kolač, dobit će dva. Oni koji su se suzdržali

uvećali su svoju energiju. Nakon 20, 30 godina popeli su se na visoke društvene ljestvice. Oni koji nisu mogli, tj. koji su robovi navika i požude njima je energija iscurila, ostali su biti čistači i na sličnoj društvenoj ljestvici. Ljudi koji umiju kontrolirati svoje životinjske nagone i požudu radi višeg cilja ostvaruju više duhovne sfere i društvena postignuća te osvajaju budućnost. Za osvajanje budućnosti treba mnogo energije. Potrudite se suzdržavati. Savladajte loše navike. Obuzdajte životinjske želje. Naučite se radovati sitnicama. Ako ste pri stalnoj ljubavi, imate neiscrpu energiju. Ljubav ne treba biti ogromna već neprekidna. Ako se nikada ne odričete ljubavi, vi direktno osjećate Božiju volju. Dobijate energiju budućnosti. Dolazi nova Božanska energija za nju se treba pripremiti, čuvanjem svoje energije i trajnom ljubavlju prema Svevišnjem.”³

Ono što smo imali u svom tradicionalnom narativu u našim dobrim kućama bilo je sažeto na kraći način. Tada smo slušali i poslušali. Nismo tražili eksplikacije. Danas smo sretni zbog toga. A glasile su primjerice: Kad si najsišniji, budi najmirniji; Strpljen-spašen; Tri put mjeri, jednom reži; Ko se na Allaha osloni, On mu je dovoljan; Daj svakoj stvari njen hak; Žena bez tajne je kao vaza bez dna; Lijepa riječ i gvozdena vrata otvara i slično tome.

Mekteb ostaje kao rodno mjesto dobrih komunikacijskih praksi u radu s mladim naraštajima, djecom, adolescentima pa i odraslima baš u pravo vrijeme – kad se neposredna komunikacija sve više gubi, kad razgovore, savjete i memorisanje u grupi i kad se grupni rad sve češće svodi na digitalnu komunikaciju, telefonsko surfanje, a što za posljedicu uistinu ima pad pamćenja i kognitivnih funkcija

kod mladih. Čak i savremeni autori poput neurologa Baibinga Chenga predlažu tri svakodnevne navike za bolje pamćenje i bolje učenje koje su ionako bile primjenjivane u mektebima, ali znači da ih i dalje treba održavati. Prva njegova preporuka je “Poučavaj ono što si naučio”, to znači da sve što si novo naučio i drugima preporučuješ i da i druge tome naučiš jer je to put da trajno zapamtiš jednom naučeno. Tim putem se ustvari dublje obrađuju podaci u mislima i ima više fokusa na prave detalje poruke. Sljedeći prijedlog jeste da se uključi više osjetila za pamćenje i učenje. Dakle, nešto se treba čitati, nešto otpjevati naglas, nešto i zapisati ili povezati vizuelno ili povezati s pokretom. Ako je više osjetila uključeno, onda je i jače pamćenje. To je uspostava *teorije dvostrukog kodiranja* kad se podaci upareni sa slikama bolje pamte. Konačno, treći korak je pamćenje tokom dužih vremenskih okvira. To je put da se u komadima savladava materija, a ne sve odjednom, i to po mogućnosti na raznim lokacijama. Možete u klupi mekteba nešto naučiti, pa poslije ponoviti ukруг sjeleći na podu džamije, pa opet u toku namaza, sve će to doprinijeti boljem i trajnijem pamćenju.⁴ Pošto je danas najezda popularizacije digitalnih tehnologija u učenju, u školama, vrtićima, čak i u mektebima, važno je zadržati kritički um i kritičko mišljenje šta je sve od toga uistinu dobro, a šta je pomodarstvo ili lobiranje bogatih tehnoloških korporacija koje nude svakome svoje proizvode. Postoje i posve štetna pomagala.

Dok bogati zapadnjaci svoju djecu još uvijek šalju u klasične škole s klasičnim drvenim namještajem, dotle ćete vidjeti trend da se siromašnima šalju i izvoze razni iPodi, smartphoni “svemirskog dizajna” kako bi siromašna djeca učila iz

³ S. N. Lazarev, Kako trošiti unutrašnje zalihe nergije? https://youtu.be/Pf_YzZx2EYs (pristupljeno 23.1.2026).

⁴ <https://www.haber.ba/lifestyle/zdravlje/1038770-neurolog-tvr-di-da-tri-svakodnevne-navike-poboljsavaju-pamcenje-i-kognitivno-zdravlje> (pristupljeno

23.1.2026). U mom malom mektebu u Visokom pred muallimom hafizom Ismet-ef. Spahićem smo svaki put mi mektepski polaznici učili ezan i ikamet, dječaci, a poslije selama ašere djevojčice u toku tri ili četiri dana u hefti koliko puta smo išli u mekteb.

Svi su to u Pertačkoj džamiji znali i često su dede i nane polaznika dolazile na podne-namaz da poslušaju svoju djecu... izuzev nužne treme, svi smo mi tako trajno dobro naučili i ašereta i javni nastup i kako se oslobađati stida i straha.

dizajniranih tehniciziranih učila, pomagala. Još 2015. godine je list *Guardian* pisao da se djeca uposlenika Googlea, Applea i Yahooa školuju u klasičnim učionicama, te da su škole u Morendu, Londonu mladima od dvanest godina zabranile upotrebu pametnih telefona i kompjutera, kao i gledanje serija i filmova tokom nastave, čak i raspustom. Internet je dozvoljen starijima od 16 godina. Andrej Nikolaidis, kolumnista iz Crne Gore, posvećujući tekst ovoj problematici zaključuje:

“Zanimljivo je to: zabrana za bogate, apsolutna sloboda za fukaru. Stari nazadni metodi za bogate, najnovija tehnologija i demokratizacija znanja za fukaru... Jer da mogu s najvećom strašću drviti o svemu o čemu pojma nemaju.”

Zaključuje da je po šablonu da je *sloboda opijum za mase*, i tehnologija put kako da se mantrom slobode proizvedu *generacije nekompetentnih novih robova*. Još od Obaminog prvog mandata uklonjena je u američkim školama obaveza pisanja rukom. Te zaključuje da će djeca bogatih pisati rukom, i znati duboka bitna znanja, a vaša će biti digitalna, tj. u buci zatočena sa svojim dubokim neznanjima.

Dakle, način komunikacije u mекtebu je ključan za uspjeh mladih generacija u svakome pa i u ovom takozvanom digitalnom dobu. Nerijetko se susrećemo sa stavovima koji pretenciozno preuveličavaju ulogu digitalizacije i tehnologije općenito, kao da pri njima nema ni trunke negativnih djelovanja i utjecaja. Mекteb ne bi trebao biti mjesto digitalnih eksperimenata niti tehnoloških fascinacija. Sem osobnih brojnih iskustava, u prilog ovoj tvrdnji koja može zvučati nelagodno, podastrijet ću seriju nalaza ili konkretnih eksperimenata koja u sjajnoj

knjizi *Digitalna demencija* ili *Kako mi i naša djeca silazimo s uma* nje-mačkog autora Manfreda Spitzera⁵ podastire ovaj autor. Proces učenja definira višeslojno kao “vaše doživljavanje, osjećanje, mišljenje i djelovanje ostavljaju tragove u vašem mozgu – tragove pamćenja – kako se nazivaju već više od stotinu godina... dugoročno to znači da preko sinapsi moždani impulsi utiru staze u vašem mozgu... To je učenje” (Spitzer, 2018:50). I ono nam je potrebno cijeloga života, od djetinjstva do smrti. Pravo učenje je ono kada se aktivno sučeljavamo sa svijetom. Učenjem mijenjamo sinapse ili živčane veze u mozgu. Što više učimo, više je sinapsi i razgranatije su. A mentalna učinkovitost upravo ovisi o našim duhovnim dometima, dakle što smo bolji u mекtebu, bolji ćemo biti i u školi, i na sekcijama i na vannastavnim aktivnostima. Za naše zdravlje najvažnije je dobro i trajno obrazovanje, trajno učenje nas čini slobodnijima, što više spoznajmo i znamo, lakše postajemo kritični prema sve neslobodnijem i neugodnijem svijetu oko nas. Kompjuter, iPad, smartphone u učionici, veli ovaj autor “oduzima učenicima mentalnu aktivnost, kao primjerice prepisivanje, ono nužno može imati negativan učinak na učenje” (Spitzer, 2018:77). Nije tajna da su sva istraživanja o uspjehu digitalizacije i kompjuterizacije po školama finansirala i sponzorirala industrija i korporacije telekomunikacija. Jer sami sebi nalaze odlične i stalne klijente, PISA istraživanje na četvrt miliona učenika od 15 godina pokazalo je da površni podaci vele da učenje uz kompjutere je dobro za djecu, ali pomnija analiza tih podataka daje ovu sliku: “...kompjuter kod kuće vodi do manje učinkovitosti u školi, a postojanje računala u školi nema utjecaja na nju. To se odnosi na računanje i pisanje” (Spitzer, 2018:81). Sve u svemu, autor kritički vrednuje naprasnu digitalizaciju i tehnologizaciju posebno u siromašnijim krajevima, u šta spada

svakako i BiH, zaključujući da kao i što je bilo sa starim analognim kompjuterima “dolaze digitalni mediji”. Iskúšenja su ista, stanje podataka je mizerno, ali je zato marketinška buka neizdrživa “...digitalni mediji – dakle, sredstva za sprečavanje učenja” (Spitzer, 2028:88).

Pet koraka dobrog mекteba

Teorijski, mекtepska nastava može se podvesti pod *grupnu komunikaciju*. Odnosi se na rad u grupi s tri i više polaznika. Pritom se verbalnim i neverbalnim porukama utječe na polaznike, a oni na vjeroučitelja, mualima. Cilj joj je da se uči, nauči i da se poboljša situacija u grupi, ojača red i pojačaju međusobne veze članova grupe. A to je i glavni cilj mualima ili mualime u mекtepskoj grupi. Kao i u drugim komunikacijama, i ovdje je djelovanje na druge presudno važno. I tu je zadaća koliko jednostavna toliko i teška, kako biti djelotvoran ili ono čuveno pitanje – Šta se hoće postići? (What is that mean?) (Tubbs, 2007:59). Neizostavna su četiri pravila: *da budete jasni, da kažete baš to što i mislite, da izbjegavate akronime, skraćenice i nejasne riječi i napokon da nađete s grupom najmanni zajednički imenitelj*.

Riječ je o tome da i primatelj tih tako upućenih poruka i mualim/mualima potpuno shvate, da poruka bude jasna, jaka te da se trajno pamti. Zanimljivo je naprimjer da na pojedinim hatmama, kojima sam prisustvovala, ponegdje djeca jako ispravno uče Kur'an, sufaru, sure, dok na drugim mjestima to nije slučaj. Mada se na svakom mjestu uočava trud koji je uložen, riječ je o pristupu koji je vrsta mehaničke komunikacije koja je za cilj imala upamtiti tehnički ali ne i kvalitetno i nijansirano znanje. Dakle, komunikacija mualima/e u grupi je bila neadekvatna i nedjelotvorna. Mnogi tako od ranih mекtepskih dana do kraja života teško ili pogrešno uče ajete, sure. Zanimljivo je *interpersonalna komunikacija*,

⁵ Knjiga je dostupna u pdf-u na internetu, i dugo godina je bila bestseller Spiegla, a na našim prostorima je prevedena 2018. godine u Izdavačkoj kući “Ljevak”, Zagreb u vrlo dobrom prevodu Borisa Perića.

koja podrazumijeva kompetencije i mualima/e i polaznika te za rezultat imate konzistentne ličnosti ili nekonzistentne ličnosti u zajednici.

Zaključak

Uspješna mektepska komunikacija i podučavanje ostvaruje se kroz pet elemenata: *razumijevanje, postizanje zadovoljstva, utjecaj na stavove, poboljšanje odnosa i akciju*. Svih ovih pet elemenata znači da je mekteb dobar ili nije dobar. Sve počinje od dobrog razumijevanja. Dakle, svako dijete polaznik mekteba mora razumjeti svrhu, smisao mekteba i učenja i napredovanja u njemu. Ako se sadržaji ne prenose na pravi način, onda ćemo imati trajni *šum u komunikaciji* do kraja života.⁶

Nakon dobrog razumijevanja, u mektebu je važno postići zadovoljstvo i za mualima/u i za polaznike. To znači da je potpuna i fizička i psihička komunikacija. Da su svi redovni i tačni na mektepskoj nastavi, da se požele sresti, vidjeti, družiti, pitati, međusobno se dopunjavati. Posebno je to važno, kako rekosmo, u dobu sve izraženije posredovane komunikacije putem mobitela koja podrazumijeva samoću i nesusretanje s vršnjacima, i odsustvo direktne ili neposredne komunikacije. Ovo je naročito važno i za tinejdžerski uzrast. Zadovoljstvo ostvareno kroz mekteb najprije će se reflektirati na stavove polaznika, a to je ujedno i naredni element uspješnog rada u grupi. Ovaj proces utjecaja na osobne stavove događa se kroz cijeli ljudski život, ali ovi mektepski dani su nezamjenjivo značajni i dragocjeni. I ako se propuste, ne mogu se ni nadoknaditi ni vratiti nazad. Pored roditelja i porodice, učitelji i mualimi/e su sljedeći

neizostavni stubovi dobrog odgoja, edeba, ahlaka mladih naraštaja.⁷

Prilikom izgradnje ličnosti, u mektebu se već može naglasiti pažljiv odnos prema masovnim komunikacijama, medijima, tehnologiji, otuđenju, konzumerizmu i svim djelatnim elementima kroz koje će mlade generacije tek prolaziti. Bitno je ukazivati na potrebu brige za siromašne, ugrožene, bolesne, usamljene i sl., pa i samim neposrednim akcijama učestvovati ukoliko je mektepska grupa starijeg uzrasta, što je dobar primjer već postojećih aktivnosti "Mreže mladih" pri našim medžlisima i muftijstvima. Da bi njegovi stavovi bili prihvaćeni, mualim/a mora imati iskren i srčan pristup, to svaki polaznik osjeti, njegova neverbalna komunikacija mora biti prijatna, kulturna, lijepa, nježna, saosjećajna kad je potrebno i nikad nepredvidiva, hirovita ili nasilna. Lijepa šala, pokloni, igre sve su to elementi koji pomažu izgradnji dobrih stavova i postepenog mijenjanja *nezrelih* ili *nesređenih malih ličnosti* koje se mogu u mektebu pojaviti. Ako se nečiji stav i ne promijeni, važno je da u mektebu polaznik nauči kako se saslušati i stav i pokušava ga se razumjeti.

Naredni korak je popravka ili upotpunjenje međuljudskih odnosa na svim nivoima. I polaznici i mualim/a moraju biti dobro motivirani, s tim što je veća odgovornost mualima/e, sa sigurnim ubjeđenjem da to vodi ka sretnom životu na oba svijeta, dunjaluku i ahiretu. Ta *grupna kohezija* konačno će dovesti do akcije koja se smatra vrhuncem dobro realizirane komunikacije u grupi, u mektebu. A mladi i djeca su nužni garanti dobrobiti društva najšire uzeto. Akcija bi mogla značiti da se za godinu dana naučilo klanjati namaz, da se savladala

sufara i slični sadržaji i tada uspješni mualimi nužno osjećaju zadovoljstvo, a o polaznicima da i ne govorimo, kao i njihovim porodicama. Akciju je najteže postići, odnosno to da polaznici počnu redovno klanjati i učiti Kur'an. Tu je neizostavna pomoć i saradnja porodice, braće, sestara, familije, nana, deda, prijatelja, medija. Do voljne akcije će tek kasnije doći, ali da bi dijete ranije zavoljelo ove obaveze, mualim mora učiniti dodatni napor, pun razumijevanja i iskrenosti koja će se protezati i godinama poslije nakon što polaznici prerastu mektepsko doba.

U konačnici, kako je navedeno u početku teksta, uloga mekteba je veoma važna u socijalizaciji i odgoju čovjeka, stabilne ličnosti, a potom stabilne i zdrave porodice, mikrozajednice, makrozajednice sve do cjeline društva ili ummeta kako bi to u našim uvjetima mogli kazati, tačno kako klasici mišljenja društva, kulture i civilizacije navode. Zigmund Bauman označava kulturu u distributivnom smislu smatrajući da nije kultura sve što je čovjekov proizvod nego je omeđena i diferentna. I tu diferenciranost pronalazi na onim elementima koje čovjek ne može da pounutrašnji, interiorizira. I u kulturi i vrijednostima vidi naše ljudske doživljaje, informacije i energije, gdje ustvari svaka ljudska zajednica pa i svaka generacija skuplja birani kompleks iskustva. To je za nas bitno jer omogućava buđenje usnule tradicije tamo gdje je ona bila zaboravljena, a tako je s većinom muslimanskih naroda. Raymond Williams kaže da je kultura nekad značila samo duhovne vrijednosti, dok danas označava cijeli čovjekov svijet i čitav život, pa zašto ne pojačavati duhovne vrijednosti od najranijeg djetinjstva.

⁶ Primjer nerazumijevanja komunikacije u literaturi se ovako opisuje, operater naftne kompanije dobija poziv od žene kojoj u kući ne radi grijanje. Jer joj ne radi kotao. On je pita: "Na koliko je postavljen termostat?" Žena ode provjeriti, vraća se i odgovara: "Na 160 cm, isto kao i uvijek!" ... Ovakvo se česti šumovi u

komunikaciji događaju, a život je prepun sličnih primjera. Pogledati S. Tubbs, 61 strana, Komunikacija, Clio, Beograd.

⁷ Moj osobni put i razvoj nezamislivi su bez mojih rahmetli roditelja hadži Ifeta hanume i hadži Mustafe, bez moje učiteljice Katarine Markotić i poduke kod moga efendije osam godina hafiza

Ismet-ef. Spahića. U njegovom mektebu postojale su knjižice i ocjene, roditeljski sastanci i izleti, kvizovi znanja i još tada videoprikaz čuvenog Endeluzu, dvorca Alhambre, koji sam tek u zrelih godinama uspjela i sama posjetiti... A maštala o tome godinama... započevši u ranom mektebu.

Literatura

- Alić, S. (2012) *Mas mediji zatvor bez zidova*. Zagreb: Kugla.
- Božović, R. (2006) *Leksikon kulturologije*. Beograd.
- Fejzić Čengić, F. (2016) *Riječ je temelj društvenog života*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Fejzić Čengić, F. (2018) *Nelagode s medijima*. Sarajevo: Dobra knjiga, Globus.
- Fejzić Čengić, F. (2018) *Kao ribe u vodi, ili Ka filozofiji medija ili kako opstati s medijima*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- Fejzić Čengić, F., Sofradžija, H. (2015) *Uvod u studije medija*. II izdanje. Sarajevo: FPN.
- Fuko, M. (1978) *Volja za znanjem*. I izdanje. Beograd: Biblioteka alografija.
- Flusser, W. (20015) *Komunikologija*. FMK Singidunum. Biblioteka Philoxenia.
- Manov, V. (2025) *Umjetnost obrazovanja, smjernice, ideje, tekstovi za obrazovno, kreativno i inkluzivno usavršavanje*. Bugojno.
- Spitzer, M. (2018) *Digitalna demencija ili Kako mi i naša djeca silazimo s uma*. Prijevod Boris Perić. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šušnjić, Đ. (2014) *Teorije kulture*. Podgorica: Fakultet umjetnosti UDG Podgorica.
- Tuubs, S. (2013) *Komunikacija, principi i konteksti*. Image, Clio, Beograd https://www.slobodnabosna.ba/vijest/349036/andrej_nikolaidis_zasto_ce_djeca_bogatih_pisati_rukom_a_vasa_biti_digitalna.html (pristupljeno 23.1.2026).
- https://youtu.be/Pf_YzZx2Es (pristupljeno 23.1.2026).

الموجز

قوة الكلمات:

فن التواصل في دروس الكتاتيب

فخيرة فيزيتش تشينغيتش

أقيم في بداية سبتمبر في سرايفو لقاء مهني تشاوري حول الكتاتيب ودروس الكتاتيب، وكان هذا اللقاء فرصة للخبراء لكي يتحدثوا إلى الأئمة وكبار الأئمة والمفتين، بالإضافة إلى ممثلي رئاسة المشيخة ومديرية الشؤون الدينية المعنية بالكتاتيب، وقد سخر الخبراء معارفهم ومهاراتهم ودرسهم وتوصياتهم للتأكيد على دور الكتاتيب العظيم في نمو الأطفال ونضجهم ليصبحوا شخصيات مميزة. وإلى جانب القيم الأساسية للأخلاق والعبادات التي تُكتسب في الكتاتيب، والدور الذي يضطلع به المعلمون والأئمة والعلماء في تنشئة أفراد أقوياء روحاً ووعياً في المجتمع، فقد تم التركيز هذا العام أيضاً على دمج الأطفال ذوي الاحتياجات الخاصة في دروس الكتاتيب، وكيفية جعل مرحلة الكتاتيب من أهم مراحل النمو، وذلك باستخدام قوة الكلمات المؤثرة والتواصل الفعال.

الكلمات المفتاحية: الكتّاب، التواصل، قوة الكلمات، فعالية الشخصية.

Abstract

THE POWER OF WORDS: THE ART OF COMMUNICATION IN MAKTAB INSTRUCTION

Fahira Fejzić Čengić

At the beginning of September, a professional consultation on maktab and maktab instruction was held in Sarajevo. It was an opportunity for experts to address imams, chief imams, and muftis, as well as representatives of the Riyaset and the Religious Affairs Administration responsible for maktab, and to emphasize, through their knowledge, skills, teachings, and recommendations, the significant role of the maktab in the upbringing and maturation of each child into a unique personality. In addition to discussing the fundamental values of akhlaq and ibadah acquired through the maktab, and the role of teachers, imams, and muallims in nurturing spiritually strong and aware members of the community, this year's focus was also on the inclusion of children with special needs in maktab instruction. Attention was given to how, through the strong power of words and effective communication, the maktab years can be made one of the most important periods in a child's development.

Keywords: maktab, communication, power of words, personal effectiveness